Nederlandse nationaalsocialistische literatuur

Nederlandse nationaalsocialistische literatuur

Bruine boeken 1932-1945
Geschreven door Willem Huberts

Fascisme en nationaalsocialisme waren tussen 1918 en 1945 ideologieën die het slechtste in de mens naar boven haalden. Toch waren er ook schrijvers en dichters die deze ideologieën omarmden. Deze auteurs hechtten geloof aan de beloftes en de toekomstvisie ervan. Zij maakten nationaalsocialistisch proza, poëzie en essays waaruit hun politieke, maatschappelijke en literaire opvattingen naar voren kwamen.

Voorgeschiedenis

De twintigste eeuw was een eeuw van grote en ingrijpende veranderingen die bij velen een gevoel van onzekerheid veroorzaakten: de opkomst van de auto en het vliegtuig, de ontdekking van de röntgenstraling, de relativiteitstheorie, telefonie en telegrafie. Ook de sociale veranderingen waren indrukwekkend: onderwijs werd toegankelijk voor meisjes en vrouwen kregen stemrecht. Al deze veranderingen leidden op het gebied van de kunsten tot het experiment van het modernisme met zijn futurisme, surrealisme en dadaïsme.

Het proza van de jaren dertig was vaak modernistisch, zakelijk en weinig romantisch, terwijl de parlando-poëzie opgang maakte, die korte metten maakte met de romantisch-sensitieve poëzie. Poëziebundels van dichters als Gerrit Achterberg, Hendrik Marsman en J. Slauerhoff werden doorgaans positief ontvangen.

Wat wilden de nationaalsocialisten?

Nederland was in de eerste helft van de vorige eeuw een verzuild land: er was een sociaaldemocratische, een protestantse, een katholieke, een communistische en een liberale of algemene zuil. Deze vijf groepen hadden allemaal hun eigen literatuur. Vanaf 1932 ontstond naast die vijf zuilen een nieuwe: die van de fascisten en nationaalsocialisten.

Samengevat waren de kernwoorden van de letterkunde uit de jaren dertig: grootstedelijkheid, individualisme, intellectualisme, internationalisering, psychologie en zakelijkheid. Dat viel allemaal in slechte aarde bij Nederlandse nationaalsocialisten. Internationale ontwikkelingen als secularisatie, anarchie en decadentie leidden volgens hen tot vernietiging van de bestaande samenleving.

Voor de nationaalsocialisten moest literatuur geworteld zijn in het nationaalsocialisme. Wat hield dat in?

1. De staat is leidend, de kunstenaar is volgend.
2. Literaire kunst moet verankerd zijn in de ‘bodem’ en in het volk (‘bloed’) dat die bodem bewerkt.
3. Het belang van het volk is groter dan het belang van het individu.
4. De schrijver staat in dienst van de gemeenschap.
5. Literatuur moet op volkse grondslagen worden geschreven.
6. Literatuur moet worden gezuiverd van ‘volksvreemde’ invloeden.
7. Literatuur kan niet individualistisch zijn.
8. Literatuur kan niet internationaal gericht zijn.

Van schrijvers werd verwacht dat zij binnen deze kaders een nieuwe kunst schiepen. De roman *Bint* uit 1934 van Ferdinand Bordewijk viel in goede aarde bij fascisten en nationaalsocialisten, die er hun ideologie in herkenden. Zijn twee jaar later verschenen roman *Rood paleis* werd door hen echter verketterd wegens de decadente hang naar seksualiteit die zij erin zagen.

Bruine boeken

In juli 1932 werd De Amsterdamsche Keurkamer opgericht, de eerste Nederlandse nationaalsocialistische uitgeverij. Directeur ervan was George Kettmann die de allereerste Nederlandse fascistische roman liet verschijnen: zijn eigen *De oceaanvlucht van een olie-man*. In 1936 publiceerde Kettmanns uitgeverij de poëziebundel *Ochtend-appèl*, waarin een aantal jonge fascistische en nationaalsocialistische dichters hun werk publiceerden. Onder hen waren behalve Kettmann zelf Steven Barends, Wies Moens en Ferdinand Vercnocke, met gedichten als ‘Een soldaat’, ‘De lente’, ‘Ontwaken’, ‘Noorderstorm’ en ‘Ik heb gestreden’. Aan deze titels valt af te lezen wat vanaf het allereerste begin de bedoeling was van nationaalsocialistische poëzie. De lezer moest worden aangezet tot deelname aan de strijd (‘soldaat’, ‘strijden’) voor de eigen cultuur die onder buitenlandse invloed in slaap was gesukkeld (‘ontwaken’) en die vernieuwing moest vinden in een nieuw seizoen (‘lente’), waarbij de bron van de toekomst lag in de Germanen uit Noord-Europa (‘noorderstorm’).

In 1939 publiceerde de Vlaming Wies Moens zijn essay *Nederlandsche letterkunde van volksch standpunt* gezien. Hiermee wilde hij aangeven wat de nieuwe Nederlandse volkse letterkunde moest inhouden. Hij omschreef die als het geheel van teksten waarin ‘de levende, organische verbondenheid van den maker met het karakter van het Nederlandsche volk klaarblijkelijk is.’ Volgens Moens maakten Joden geen deel uit van het Nederlandse volk. Als positieve voorbeelden noemde hij de auteurs Antoon Coolen, Anne de Vries en Jan H. Eekhout.

Voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog verschenen vele honderden werken in nationaalsocialistische geest. Het waren bloemlezingen, dichtbundels, romans, novellen en essays. Sommige auteurs waren voor 1940 ook al bekend, zoals Steven Barends, Martien Beversluis, Henri Bruning, Jan H. Eekhout, Blanka Gyselen, George Kettmann, Jan van der Made, Filip de Pillecyn, Jan van Rheenen, A.M.H. Roothaert, Joh. Theunisz, René Verbeeck en Gerard Wijdeveld.

Een nieuw ministerie

De Duitse bezetter riep een nieuw Nederlands ministerie in het leven: het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten. Het stimuleerde de literatuur met twee instrumenten: literaire prijzen en subsidies. Het totaalbedrag liep op tot ongeveer 120.000 gulden (1 miljoen euro). Ook werd er censuur opgelegd. Iedereen die een boek wilde publiceren moest daarvoor eerst toestemming vragen aan de overheid. Alleen boeken die op de gewenste wijze waren geschreven, mochten worden uitgegeven.

Het tijdschrift *Groot Nederland*

Dit befaamde literaire tijdschrift werd in 1943 overgenomen door nationaalsocialisten. Het was voordien een liberaal tijdschrift, maar het werd na de overname ingezet om de nieuwe, nationaalsocialistische en volkse literatuur verder te promoten. Een van de actiefste auteurs was Nico de Haas. Voor de oorlog was hij werkzaam als arbeidersfotograaf en als vormgever. Maar dat hij kon dichten liet hij zien in *Groot Nederland*, waarin hij het gedicht ‘Vader’ publiceerde. Hier geen verheven taalgebruik, maar spreektaal met woorden als rund, kliek, vraten en gecrepeerd. Een tweetal strofen uit dit gedicht:

> Van heroïek spreekt tegenwoordig ieder rund,
> maar naar mijn vader heeft geen mensch ooit omgekeken,
> toch heeft die vaderlander nooit de vlag gestreken,
> al heeft het lot hem iedre zegepraal misgund.
>
> Hij deed zijn dienst in veertig vreugdelooze jaren
> en streed zijn dagelijkschen strijd in een fabriek,
> at in de donkre werkplaats koudgeworden kliek
> en zag geen kans om honderd gulden op te sparen.

De vader wordt geportretteerd als een vaderlander die streed in een fabriek, die niet opgaf en die steeds zijn taak volbracht. Deze bij uitstek positieve levenshouding van kracht, strijd en arbeid hield hem overeind in een verder ellendig leven – al met al klassiek nationaalsocialistische waarden.

Tot slot

De vier invloedrijkste volkse letterkundigen waren Henri Bruning, Nico de Haas, George Kettmann en Jan van der Made. Wat hebben zij tussen 1940 en 1945 bereikt? Aan de ene kant veel: een aantal jonge en tot dusver onbekende schrijvers schaarde zich aan de kant van de volkse letterkunde. Maar wat de lange termijn aangaat: niets. Van hun idealen, opvattingen en dromen is in de naoorlogse literatuur niets overgebleven.

Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Allereerst is er het feit dat het nationaalsocialisme nooit wortel heeft geschoten in de Nederlandse samenleving van vóór 1940. Geen enkele schrijver van naam heeft zich willen verbinden aan de nationaalsocialistische ideologie. Bovendien werden de genoemde vier auteurs na de oorlog gecensureerd. Mede hierdoor nam de vooroorlogse literatuur weer haar positie in alsof tussen ruwweg 1932 en 1945 nooit sprake was geweest van een volkse letterkunde.

Verder lezen

- Een aantal voorbeelden van nationaalsocialistische literatuur:
  - Steven Barends, *Ochtend-appèl: eenige nieuwe gedichten van jonge Dietschers*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1936.
  - Steven Barends, *Bruine rebellen in Oostenrijk*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1938.
  - Henri Bruning, *Gelaat der dichters. Een keuze uit de hedendaagsche revolutionaire poëzie in Noord- en Zuid-Nederland*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1944.
  - Jan H. Eekhout, *De historie van Kathelijne Claes van Sluys in Vlaanderen*. Nederlandsche Nationaal-Socialistische uitgeverij, Utrecht 1944.
  - George Kettmann, *Omwille van het leven, kunst en gemeenschap*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1936.
  - George Kettmann, *Bloed in de sneeuw*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1943.
  - George Kettmann, *De verdrevene*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1944.
  - Wies Moens, *Nederlandsche letterkunde van volksch standpunt gezien*. Volksuniversiteit Herman van den Reeck, Antwerpen 1939.
  - Johan Ponteyne, *Tegen de decadenten. Een drietal beschouwingen over onze hedendaagsche letterkunde*. De Amsterdamsche Keurkamer, Amsterdam 1941.
  - Jan van Rheenen, *Hart zonder schild*. De Amsterdamsche Keurkamer, z.p. [Amsterdam] 1944.
- Frank van den Bogaard, *Een stoottroep in de letteren: ‘Groot Nederland’, de SS en de Nederlandse literatuur (1942-1944)*. Den Haag, 1987.
- Gerard Groeneveld, *Zwaard van de geest: het bruine boek in Nederland 1921-1945*. Nijmegen, 2001.
- Nathalie Haak en Rick Honings, ‘“Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler!”: naziboeken voor de Nederlandse jeugd’, *Zacht Lawijd*. Jaargang 21, nummer 1-2 (2022), p. 84-101.

- Willem Huberts, *Nederlandse nationaalsocialistische literatuur: repertoirevorming en canonisering van de volkse letterkunde*. Amsterdam 2026.
- Henri Bruning op DBNL.
- Nico de Haas op DBNL
- George Kettmann op DBNL
- Jan van der Made op DBNL.

https://www.literatuurgeschiedenis.org/20e-eeuw/nederlandse-nationaalsocialistische-literatuur